

LUND UNIVERSITY

Sökkritik: En utvidgad källkritik i skolan

Sundin, Olof

2019

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):
Sundin, O. (2019). *Sökkritik: En utvidgad källkritik i skolan*. Skolverket.
<https://larportalen.skolverket.se/LarportalenAPI/api-v2/document/name/P03WCPLAR119924>

Total number of authors:
1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Sökkritik – en utvidgad källkritik i skolan

Olof Sundin, Lunds universitet

I flödet på sociala medier möts vi av en ständig ström av bilder på vänner, delade nyhetsartiklar, middagstallrikar, medicinska faktapåståenden, politisk argumentation, reklam och så vidare. Populärkultur blandas med forskning, vänner med okända, det privata med det offentliga, rimliga påståenden med påståenden som verkar orimliga. Vad som dyker upp beror bland annat på vilka vi följer, vilka sidor och uppdateringar vi gillar och vilka grupper vi är med i. Ofta ögnar vi bara det vi möter, utan större reflektion. Samtidigt som all information torde påverka vår självuppfattning och världsbild granskar vi i praktiken sällan det vi möter i våra flöden och sökresultatlistor, trots att de flesta av oss vet att vi nog borde.

Algoritmer och de val vi gör, det vill säga vad vi söker och tittar på, vad vi gillar, vad vi delar, avgör vad som blir synligt i sökmotorer, sociala medier och andra algoritmbaserade digitala tjänster som exempelvis streamingtjänster, resetjänster och näthandel (Haider & Sundin, 2017). De senaste 20-30 åren har inneburit radikalt förändrade och på många sätt accelererande förutsättningar för produktion, förmedling och användning av texter, bilder och filmer. Från att ha varit något ganska beständigt, fördelade på ett antal stabila och på förhand givna genrer såsom sakprosa, journalistik, skönlitteratur och brev har den digitala revolutionen fört med sig en mängd nya genrer. En bredare förståelse av att kunna läsa och skriva innefattar numera även sociala medieplattformar, sökmotorer och andra digitala tjänster där inte minst bild och film blivit allt viktigare.

Kunskapsområdet medie- och informationskunnighet (MIK) för samman kunskaper om media, hur media produceras och dess roll för demokratin, med informationskunnighetens intresse för informationssystem, informationssökning och källkritik (t.ex. Sundin & Rivano Eckerdal, 2014). Medan mediekunnighet traditionellt har en koppling till journalistik och mediaforskning, har informationskunnighet sina rötter i bibliotekariers arbete och biblioteks- och informationsvetenskap. MIK är också ett uttryck för att medier måste ses i ett nytt sammanhang när artiklar, bilder och filmer flyttas ifrån sitt ursprungliga sammanhang och sätts in i ett nytt; ofta personligt genom flöden i sociala medier eller resultat från sökmotorer. Det går inte att förstå information om man inte förstår hur medier produceras, kommuniceras och tillgängliggörs på nya sätt. Vi kan tala om informationens förändrade infrastruktur (Haider & Sundin, 2019). Det som karakteriserar samtidens informationsinfrastruktur är att den är i ständig rörelse, individuellt anpassad samt att den förändras genom användning. Bibliotekarier har utbildning för att hantera och förmedla kunskaper om infrastrukturen för information och inom skolsektorn har därför skolbiblioteket en nyckelroll.

Ungas informationssökning och källkritik

Såväl Skolverket (2016) som Internetstiftelsen (2018), liksom Statens medieråd (2017), undersöker regelbundet ungas internetvanor med hjälp av intervjuer och enkäter. Resultaten från dessa studier visar bland annat att tillgången till internet numera i det närmaste är 100% för ungdomar från 11 år. Den vanligaste användningen av datorer eller surfplatta i såväl grundskola som i gymnasieskola är för informationssökning (Skolverket, 2016). Intressant nog så förekommer trots det inte informationssökning som ett undervisningsinnehåll i vare sig Skolverkets eller Internetstiftelsens rapport och detta diskuteras längre fram i texten.

Svårigheten att uppmärksamma informationssökning som ett kunskapsinnehåll har synliggjorts i Skolinspektionens (2018) kvalitetsgranskning av informationssökning och källkritik. När elever får frågan vilken undervisning de fått i relation till digital kompetens rapporterar flest att de fått undervisning i källkritik (ibid; Skolverket 2016). När elever har fått uppskatta sin egen kompetens inom aspekter av digital kompetens finns det en utbredd tilltro till den egna förmågan; särskilt när det handlar om informationssökning, men också ifråga om källkritik.

Unga människor tillbringar idag stor tid på nätet. Kompetens ökar rimligtvis med undervisning liksom som vardagliga erfarenheter, vilket delvis förklarar den höga tilltron till den egna förmågan tycks öka med åldern. Samtidigt pekar studier på att det tycks finnas en diskrepans mellan den höga uppskattningen om den egna förmågan och vad de faktiskt kan. Melissa Gross och Don Latham (2012) har undersökt relationen mellan vad elever kan och vad elever tror att de kan avseende informationskompetens, och resultatet är ganska nedslående. Också i intervjuer med lärare om deras bild av elevernas förmåga visar på samma diskrepans (Sundin & Carlsson, 2016). Ett begrepp som här kan tillämpas är den så kallade *Dunning-Kruger effekten*, med vilken avses att om man är okunnig om något är man ofta även okunnig om man just är okunnig (Kruger & Dunning, 1999). Den bild som ibland förmedlas av en digital generation som har helt andra förmågor än en äldre bör därför nyanseras. Bara för att ungdomar idag är uppväxta med digitala redskap och mer eller mindre har ständig tillgång till internet betyder inte det att de nödvändigtvis har utvecklat sina förmågor till exempelvis informationssökning och källkritik.

Skolbibliotekets roll i policydokumenten

I skollagen (SFS 2010:800) står det att alla elever ska ha tillgång till ett skolbibliotek, samtidigt som skolbibliotek inte definieras. I regeringens proposition (2009/10:165) är det dock tydligt att skolbiblioteket är tänkt att vara en pedagogisk resurs och inte enbart en plats för litteratur. För att kunna vara en pedagogisk resurs behöver rimligtvis biblioteket bemannas med skolbibliotekarier som inkluderas i den pedagogiska verksamheten. Skolbibliotek arbetar såväl med läsfrämjande som informationssökning och källkritik. Cecilia Gärdén (2017) visar i sin kunskaps- och forskningsöversikt hur skolbibliotek utan anställd fackutbildad skolbibliotekarie tenderar att arbeta mer med läsfrämjande än med

informationsökning och källkritik. Det visar på betydelsen av just *utbildade* skolbibliotekarier.

Skolbibliotekets roll i skolans undervisning har blivit tydligare de senaste åren och i det förtydligande av läroplanen avseende digitala aspekter som började gälla 2018 har rektorn fått som ansvar att tillse ”att skolbibliotekets verksamhet används som en del i undervisningen för att stärka elevernas språkliga förmåga och digitala kompetens” (Skolverket 2018, s. 17). Den stärkta digitala kompetens som förändringarna syftar till att åstadkomma sammanfattas på följande sätt:

- att programmering införs som ett tydligt inslag i flera olika ämnen i grundskolan, framförallt i teknik- och matematikämnen
- att stärka elevernas källkritiska förmåga
- att eleverna ska kunna lösa problem och omsätta idéer i handling på ett kreativt sätt med användning av digital teknik
- att arbeta med digitala texter, medier och verktyg
- att använda och förstå digitala system och tjänster
- att utveckla en förståelse för digitaliseringens påverkan på individ och samhälle

Regeringskansliet 2017-03-17

I någon mån relaterar alla punkterna i listan till varandra. Att ha en grundläggande förståelse för programmering behövs för att förstå efterföljande punkter. Källkritisk förmåga kräver numera de andra punkterna och för att det ska vara möjligt att förstå digitaliseringens påverkan måste man också förstå ovanstående punkter. Sambandet mellan de olika punkterna framgår i första stycket i den digitaliseringsstrategi som kom 2017:

Digital kompetens är i grunden en demokratifråga. I skolan lär vi oss förstå världen för att kunna förändra den. Alla barn och elever behöver få förståelse för hur digitaliseringen påverkar världen och våra liv, hur programmering styr såväl det informationsflöde vi nås av som de verktyg vi använder, liksom att få kunskap om hur tekniken fungerar för att själv kunna tillämpa den.

Utbildningsdepartementet 2017-10-19, s. 3.

I citatet är det tydligt att målet för digitaliseringen inte är digitaliseringen själv, utan det demokratiska samhället. En sådan målsättning fungerar väl ihop med *Bibliotekslagen* (SFS 2013:801) vars portalparagraf inleds med ”Biblioteken i det allmänna biblioteksväsendet ska verka för det demokratiska samhällets utveckling genom att bidra till kunskapsförmedling och fri åsiktsbildning”. För att möjliggöra det krävs inte endast tillgång, utan även en förmåga, som kan kallas medie- och informationskunnighet, att hantera tillgången.

Informationssökning och källkritik är två centrala aspekter av medie- och informationskunnighet och i nästa avsnitt diskuterar vi källkritik.

Traditionell källkritik

Om informationssökning som ett problemområde är en förhållandevis ny företeelse utanför bibliotekarieskrået är källkritik allt annat än ett nytt fenomen. Källkritik är en metod från historievetenskapen som utvecklades som stöd för att bedöma historiska källors, både skriftliga och muntliga, evidens och trovärdighet.

Ofta brukar fyra källkritiska principer eller kriterier lyftas fram: *äkthet, närhet, beroende och tendens* (ibid.). Äkthet handlar om källan är den som den utger sig för att vara och vem upphovsmannen är. På nätet är bild- och videomanipulation ett växande problem och en svår utmaning som är nästan omöjlig för en lekman att ta sig an. Närhet handlar traditionellt om avstånd i tid till den händelse som källan uttalar sig om och på nätet översätts det ofta med att uppmärksamma en källas datering. Ett ofta återkommande källkritiskt krav är att man bör kunna finna två källor som stöder ett påstående och dessa källor måste då vara oberoende av varandra. Tendens, slutligen, avser i vilken utsträckning en källa drivs av en politisk eller annan agenda. Utan tvekan är dessa traditionella källkritiska principer och kriterierna relevanta även för digital information.

En kritik, som riktats såväl mot historieforskningens traditionella källkritik som när denna har översatts och tillämpats på nätet, är att den källkritiska metoden riskerar att förvandla en kritisk och komplex analys till en enkel checklista. För att kunna analysera en källa och dess innehåll krävs allmänbildning som kan sätta såväl källan och dess upphovsman som dess innehåll i ett vidare sammanhang. I historieforskningen har Rolf Torstendahl (2005) talat om den svenska källkritiska fundamentalismen. Internationellt, menar Torstendahl (ibid) har den källkritiska metoden i historia inte någonstans fått ett så stort genomslag som i Sverige. Intressant nog finns det här en parallell till dagens svenska diskussion om källkritik i skolan och på internet. Jag har inte kunnat finna något annat land där den klassiska källkritiken, framväxt ur ämnet historia, kommit att översättas och ses som ett motmedel mot de utmaningar som internet skapar avseende så kallad misinformation, alternativ fakta och så vidare. Vi kan härleda källkritik till tyskan *Quellenkritik* och vi möter samma begrepp i norskans *kildekritikk* och danskans *kildekritik*, men på dessa språk har inte begreppet fått den överförda betydelse för internet som i Sverige. En enkel Google-sökning visar att om vi direktöversätter källkritik till engelska så hamnar vi, utöver många svenska webbplatser som har direktöversatt källkritik med *source criticism*, framförallt i en diskussion bland bibelforskare om bibeltexter.

En utvidgad källkritik

Skolinspektionen (2018) visar att de skolor som studerats främst avser de traditionella kriterierna när källkritik behandlas. Det ägnas däremot mindre utrymme åt de frågor som den digitala informationsarkitekturen eller den medieekologi de figurerar i för med sig. Under denna rubrik diskuterar jag några aspekter som är mer eller mindre unika för

källkritik av digitala källor. Under nästa rubrik, Informationssökning och digital information, diskuteras betydelsen av att förstå hur enskilda texter, bilder eller filmer – samt människors interaktioner med dessa i olika digitala tjänster – figurerar i en ekologi, hur olika dokument relaterar till varandra och hur människors aktiviteter påverkar deras synlighet.

När vem som helst i princip kan hitta vad som helst blir vår förmåga att avgöra vilken information vi kan lita på synnerligen viktig. Det är också så att istället för att läsa ett fåtal längre texter noggrant tycks det bli vanligare att ta del av ett flertal texter något mindre noggrant. Hur gör människor då för att hantera denna överflödssituation? Vi förhåller oss i regel olika till värdering av texter beroende på hur motiverade vi är (Metzger, Flanagin & Medders, 2010). Ju mindre motivation till att göra en innehållslig granskning, desto troligare är det att vi använder oss av så kallade kognitiva tumregler (ibid.), såsom en källas rykte, en källas av andra tilldelad trovärdighet, överensstämmelse med andra källor, uppfyllelse av förväntningar vad gäller format och innehåll och kommersiella intressen, vilka kan upplevas ha ett negativt inflytande på trovärdighet. Bedömning av trovärdighet görs ofta socialt, ibland rent av kollaborativt, när en text bedöms genom att vi ser hur andra människors värderar den, snarare än genom relationen mellan texten och en enskild individ. Källkritisk förmåga kräver även en förståelse för källors materialitet, det vill säga vilka begränsningar och möjligheter som själva de olika digitala plattformarna ger avseende hur text, bild och ljud produceras, granskas, publiceras och förmedlas (Sundin & Francke, 2009).

Kollegial produktion

Det är inte endast värderingen av trovärdighet, källkritiken, som kan ses som mer kollaborativ, utan också själva produktionen och förmedlingen eller tillgängliggörandet av innehållet. På engelska talas det om *peer production* och ibland översätts det till svenska med *kollegial produktion*. Förmedlingen, eller tillgängliggörandet, behandlas under nästkommande rubrik så här håller jag mig till produktion. Det kanske mest tydliga exemplet på kollaborativ produktion är wiki-plattformen i allmänhet och Wikipedia i synnerhet. Wikipedia har ofta stått som exempel för den förändrade formen av hur tilltro till texters trovärdighet har omskapats (Sundin & Francke, 2009). Det tryckta uppslagsverkets traditionella produktionsmodell, där tilltron till formell auktoritet och författarnas expertis utgör grunden, har jämförts med Wikipedias kollaborativa textproduktion där grundprincipen bygger på att ju fler som deltar i skrivande och granskande av det skrivna, desto bättre resultat. Ibland har det talats om ”wisdom of crowds” (Surowiecki, 2004), det vill säga att ju fler som bidrar till textproduktion desto bättre. Det finns även andra nya produktionsformer som förändrar förutsättningarna för värdering av trovärdighet och källkritik. Ett exempel är hur så kallad öppen data, producerad av en lång rad olika aktörer, görs tillgänglig genom databaser så att människor på egen hand kan jämföra variabler med varandra. Genom exempelvis Factlab eller Gapminder blir ”användaren” på en och samma gång ”författare” genom att på egen hand bestämma vilka variabler som ska jämföras med varandra. Sådana källor kräver en medie- och informationskunnighet som innefattar statistik och en fördjupad förståelse av kunskapsprocesser.

Textnavigering

En aspekt av digitalt läsande är det sätt som vi närmar oss en text. Det går att tala om *vertikal läsning* och *sidledsläsning* (Wineburg & McGrew, 2017). Med vertikal läsning avses en traditionell läsning som tar sin början överst i en text och som sedan följer texten till sitt slut. Det är så de flesta är upplärda som läsare, särskilt om läsandet började med analog litteratur. Med digitala texter har möjligheterna att navigera inom och mellan texter ökat avsevärt. Där den tryckta litteraturen visserligen har innehållsförteckning och ibland också index till hjälp, har digitala texter sökfunktioner. Det har gjort att betydelsen av sidledsläsning har ökat. Wineburg och McGrew (2017) jämförde i en studie professorer och studenter vid universitetet å ena sidan och verksamma med professionell faktakoll å andra sidan. Den förstnämnda gruppen läste oftare från början till slut i enskilda texter (vertikal läsning) när de skulle lösa uppgifter, medan de som arbetade med faktakoll oftare utnyttjade flera olika texter samtidigt (sidledsläsning). Deras resultat indikerar att sidledsläsningen, där flera olika digitala dokument i större utsträckning jämförs med varandra, var mer effektiv när information på nätet om politiska frågor värderades av de två grupperna.

Källtillit

Avslutningsvis behöver det understrykas att ”att vara källkritisk till allt” många gånger är ett orimligt, för att inte säga omöjligt, ansvar för enskilda människor. Som visas ovan kan vi ofta inte på egen hand värdera innehållet i en text, utan vi måste ta hjälp av olika slags tumregler som snarare handlar om hur andra värderas och värderar en specifik text. Ett begrepp som synliggör att källkritik inte endast är en förmåga att kritisera en text är *källtillit* (Carlsson & Sundin, 2018; Sundin & Haider, 2018). Källtillit fångar källors positiva sidor snarare än dess negativa och fungerar därför utmärkt tillsammans med källkritik. Källtillit kan handla om en förståelse för hur produktionsmodellen ser ut för olika källor och i olika genrer. Vilka arbetsmetoder har till exempel nyhetsjournalister och varför gör dessa att det är rimligt att *till viss del* lita på det som står i dagstidningar? Vad har Ne.se för modell för att producera sina artiklar och på vilket sätt gör denna modell dem trovärdiga?

Informationssökning och digital information

Många elevarbeten i skolan börjar med elevers informationssökning. Läroplanen för grundskolan (Lgr11) anger ämnet svenska som det ämne som ansvarar för informationssökning och informationssökning är ett centralt innehåll i ämnet redan från årskurs 1-3. Undervisningen ska beröra ”[i]nformationssökning i böcker, tidskrifter och på webbplatser för barn samt via sökmotorer på internet” (Skolverket 2018, s. 259). Redan när barn har fyllt 9 eller 10 år ska de alltså ha skolbaserade erfarenheter av att använda sig av sökmotorer. Vi ser dock av rapporterna från Internetstiftelsen (2018) och Skolverket (2016), som redovisas ovan, att informationssökning visserligen är en vanlig aktivitet, men att den tycks vara osynlig som undervisningsinnehåll. I Skolinspektionens (2018) kvalitetsgranskning av källkritik identifieras denna brist vid flera av de granskade skolorna. I en aktuell forskningsrapport (Carlsson & Sundin, 2018) om undervisning och examination

om informationssökning och källkritik visas på samma sak (se även Sundin & Carlsson, 2016; Limberg & Folkesson, 2006).

Samtidigt ser vi i läroplanen att det finns två olika förståelser av vad informationssökning är (Sundin, 2015). Det handlar dels om att kunna söka efter information i en och samma text, såsom en bok eller artikel, och dels att med hjälp av sökmotorer kunna söka efter information bland en enormt stor mängd dokument som varje sökning i en sökmotor genererar. För att synliggöra denna skillnad kan vi tala om *intratextuell informationssökning* när vi söker i specifika givna texter och *intertextuell informationssökning* när vi använder sökmotorer som Google (ibid). Den intratextuella informationssökningen, att läsa en given text på jakt efter ett innehåll, har inte påverkats så mycket av teknikskiftet vi befinner oss i. Att läsa en given text på papper eller digitalt medför förstås skillnader, såsom möjligheten att använda intratextuella sökfunktioner, men sammantaget är inte förändringen så stor.

Den intertextuella informationssökningen har däremot förändrats mer radikalt och i grunden. Att leta bland olika texter efter relevant och trovärdig information gjordes redan i det analoga biblioteket med hjälp av en kortkatalog, uppslagsverk, index och andra hjälpmedel. Dessa redskap har sedan 1990-talet digitaliserats ett efter ett, men den stora förändringen kom först med den nya slags informationsinfrastruktur som sökmotorer och sociala medier skapat. Informationssökning har på en och samma gång blivit viktigare och samtidigt ofta osynligare. Denna paradox har att göra med att det på ett plan är så enkelt att googla. Det går knappast att låta bli att hitta något som är intressant. Det är ofta så enkelt att vi knappt tänker på det som en separat aktivitet. Forskningen visar också hur elever vid elevaktiva arbetsformer har svårt att formulera problem som är komplexa, vilket istället gör att de söker efter fakta snarare än efter förståelse (Alexandersson et al., 2007). Istället riskerar elevernas sätt att formulera sina frågor att vara av sådan art att en enkel sökning räcker för att besvara dem. Det understryker behovet av stöd och handledning vid informationssökning (Gärdén, 2010, s. 196).

Begreppet *sökkritik* har de senaste åren etablerats för att råda bot på informationssökningens osynlighet (Sundin 2018; Carlsson & Sundin, 2018; Sundin & Haider, 2018). Genom en något halsbrytande sammanfogning av källkritik och informationssökning är avsikten att visa på den komplexitet som informationssökning rymmer. Det kan exempelvis innefatta hur ett företag står för en kraftfull dominans (Google), hur eventuell individualisering av sökresultat kan förstärka människors ståndpunkter och därmed försvåra samhällelig konsensus kring grundläggande frågor, hur människors göranden på nätet – länkande, googlande, delande, gillande med mera – påverkar vad de ser och vad andra ser, vilka andra grundläggande principer som används för att ranka sökresultat, hur människors integritet påverkas genom sökmotorers finansieringsmodell liksom hur vi formulerar oss vid sökning påverkar det vi kommer att hitta. Att lyfta sökkritik som fenomen och företeelse, inte endast en praktisk förmåga, är viktigt.

Ovanstående kan exemplifieras med Google-sökning. Forskningen visar återkommande hur människor ofta litar på den ranking som Google-sökningar ger på så sätt att vi i regel klickar på någon av de första länkarna. Det här innebär en slags utlokalisering av källkritiken till sökmotorns funktionalitet, inte minst dess algoritm, och hur den beräknar i vilken ordning som länkarna ska presenteras (Hargittai et al., 2010; Sundin & Carlsson, 2016). En bärande princip för Googles algoritm är att popularitet gynnas. Det vill säga, starkt förenklat, webbplatser som har många så kallade in-länkar och som många väljer hamnar högt upp. Google, eller andra sökmotorer, har egentligen ingen möjlighet att granska det kvalitativa innehållet i en källa. Om en person har som vana att alltid välja den översta länken vid en Google-sökning är det i praktiken Google som genomför ”källkritiken”, men utifrån helt andra faktorer än den traditionella källkritiken. Dessa faktorer, som brukar talas om som cirka 200, är långt ifrån alltid offentligtgjorda, men det finns ändå många som försökt sig på att identifiera dem (se t.ex. Dean, 2018).

Det går att överföra ett sökkritiskt förhållningssätt till sociala medier, YouTube och andra plattformar. Även dessa bygger exempelvis på principer för vad som ska synas i flöden och listor. Vilka är dessa? Varför kommer YouTube med de förslag på videor som den gör? Det går här att tala om en slags flödeskritik eller kanske handlar allt om en slags självkritik (Sundin & Haider, 2018)? Självkritik avser då en medvetenhet om hur sökmotorer, sociala medier, YouTube och andra plattformar som publicerar, kommunicerar och filtrerar information inte är neutrala tjänster som genererar ”objektiv” information, utan att dessa påverkas av en lång rad faktorer, inte minst människors eget agerande på nätet. Under föregående rubrik såg vi för hur källkritiken förändras i digitala miljöer, men här visas att källkritiken även bör ses i relation till sökkritik. Hur vi i samband med informationssökning väljer texter kan ofta förstås i relation till vår egen kunskap om och användande av sökmotorer samt hur vi ”läser” sökmotorns resultatlista.

Skolbibliotekarier och lärare i samverkan

En skolbibliotekarie kan inta olika pedagogiska roller. Den amerikanska forskaren Carol Kuhlthau talar om fem olika nivåer av pedagogisk aktivitet (Kuhlthau i Sundin, 2018, s. 109-111). De olika nivåerna går från att organisera samlingarna på ett användarvänligt sätt, över till introducerande föreläsningar eller enstaka instruktioner av specifika resurser, till att mer fungera som en handledare eller rådgivare som följer med elevens arbete med en uppgift under en längre tid. Alla nivåerna är viktiga, men Kuhlthau argumenterar för att skolbibliotekarien bör utveckla den mer rådgivande rollen. Det innebär i sin tur att den pedagogiska rollen fördjupas och istället för att exempelvis enbart hålla allmänna introduktionsföreläsningar om bibliotekets samlingar, mer eller mindre kopplade till elevers faktiska uppgifter, bör skolbibliotekarier söka dialog med sina användare. En svårighet som det här pedagogiska idealet stöter på är när skolbiblioteket blir en funktion snarare än en plats, där informationssökning och källkritiska bedömningar ofta görs på andra ställen än just i skolbiblioteket. Hur ska till exempel skolbibliotekarien kunna fungera som handledare vid informationssökning när informationssökningen kan göras var som helst och när som helst?

För att skolbiblioteket ska kunna utvecklas till den pedagogiska resurs som är idealet krävs samarbete mellan skolbibliotekarier och lärare (Limberg, 2002). Enstaka lärares interaktion med skolbibliotekarier ser väldigt olika ut, där en del lärare har en tät kontakt med skolbibliotekarier har andra ingen alls. Samtidigt är det så att tiden inte skulle räcka till om alla lärare samverkade med skolbibliotekarierna som de som gör det mest. Ovan framkommer det att informationssökning många gånger är osynligt och att den sällan ses som ett undervisningsinnehåll. Ännu mer sällan tycks informationssökning värderas vid bedömning av elevernas arbeten, som betygsunderlag (Carlsson & Sundin, 2018). Det kan kanske förklaras av att just informationssökning, i den mån undervisning förekommer, ofta verkar skötas av skolbibliotekarier snarare än lärarna. Eftersom skolbibliotekarien inte sätter betyg tilldelas av eleverna rimligtvis skolbibliotekariens undervisning mindre auktoritet än lärarens. Möjligen bör därför skolbibliotekarier framöver utveckla sin pedagogiska roll gentemot lärarna snarare än gentemot eleverna.

Avslutning

Informationssökning och källkritik, som här betraktas som en del av medie- och informationskunnighet (MIK), ingår i skolans uppgift avseende digital kompetens och kräver en kunskap om informationens infrastruktur.

Medie- och informationskunnighet är alltså av stor betydelse för det samtida digitala samhället. Det kan handla om att kunna publicera sig, att förstå digitala plattformars möjligheter och begränsningar, att kunna värdera effekterna av algoritmer, att förstå hur användardata genererad genom våra digitala aktiviteter ständigt återskapar informationens infrastruktur, att kunna se komplexiteten vid informationssökning, att kunna förstå betydelsen av källkritik, men också dess begränsningar, och mycket annat som berörts ovan. Skolbiblioteket är en viktig funktion för arbetet med medie- och informationskunnighet i skolan och skolbibliotekets pedagogiska roll har inte minst uppmärksammats de senaste åren. I denna artikel vill jag avslutningsvis understryka att skolbibliotek kräver kompetent personal för att kunna vara just den pedagogiska resurs som efterfrågas och bibliotekarier har en särskild utbildning för det. I en tid när bibliotekets väggar blir alltmer osynliga och där ett bibliotek i minst lika stor utsträckning är en funktion som ett rum – har skolbibliotekarier kanske ännu större betydelse för digitalt textarbete än vad det fysiska skolbiblioteket är.

Referenser

Alexandersson, M., Limberg, L., Lantz-Andersson, A. & Kylemark, M. (2007). *Textflytt och sökslump: Informationssökning via skolbibliotek*. 2 rev. uppl. Stockholm: Myndigheten för skolutveckling.

Carlsson, H. & Sundin, O. (2018). *Sök- och källkritik i grundskolan: En forskningsrapport*. Lunds universitet.

Dean (2018-12-28). *Google's 200 ranking factors: The complete list (2019)*.
<https://backlinko.com/google-ranking-factors> [2019-01-11]

Hargittai, E., Fullerton, L., Menchen-Trevino, E. & Thomas, K. Y. (2010). Trust online: Young adults' evaluation of web content. *International Journal of Communication*, 4, 468-494.

Francke, H. & Gärdén, C. (2013). Forskning om informationskompetens i skolsammanhang. I L. Limberg & A. Lundh (red.), *Skolbibliotekets roller i förändrade landskap* (ss. 142-187). Lund: BTJ Förlag.

Gross, M., & Latham, D. (2012). What's skill got to do with it? Information literacy skills and self-views of ability among first-year college students. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 63(3), 574-583.

Gärdén, C. (2017). *Skolbibliotekets roll för elevers lärande En forsknings- och kunskaps översikt år 2010–2015*. Stockholm: Kungliga biblioteket.

Gärdén, C. (2010). *Verktyg för lärande: Informationsökning och informationsanvändning i kommunal vuxenutbildning*. Borås: Valfrid.

Internetstiftelsen (2018). *Skolbarnen och internet 2018*. Stockholm: Internetstiftelsen.

Kruger, J., & Dunning, D. (1999). Unskilled and unaware of it: How difficulties in recognizing one's own incompetence lead to inflated self-assessments. *Journal of Personality and Social Psychology*, 77, 1121–113.

Limberg, L. (2002). *Skolbibliotekets pedagogiska roll: En kunskapsöversikt*. Stockholm: Skolverket.

Limberg, L., & Folkesson, L. (2006). *Undervisning i informationsökning*. Borås: Valfrid.

Metzger, M. J., Flanagin, A. J., & Medders, R. B. (2010). Social and heuristic approaches to credibility evaluation online. *Journal of Communication*, 60(3), 413-439.

Regeringskansliet (2017-03-17). *Stärkt digital kompetens i läroplaner och kursplaner*.
<https://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2017/03/starkt-digital-kompetens-i-laroplaner-och-kursplaner/> [2019-01-15]

Regeringens proposition (2009/10:165). *Den nya skollagen: För kunskap, valfrihet och trygghet*.

SFS (2013:801). *Bibliotekslag*. Svensk författningssamling.

SFS (2010:800) *Skollag*. Svensk författningssamling.

Skolverket (2018). *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011*. Rev. uppl. Stockholm: Skolverket.

- Skolverket (2016). *IT-användning och IT-kompetens i skolan: Skolverkets IT-uppföljning 2015*. Stockholm: Skolverket.
- Skolinspektionen (2018). *Undervisning om källkritiskt förhållningssätt i svenska och samhällskunskap: Årskurs 7-9*. Stockholm: Skolinspektionen.
- Statens medieråd (2017). *Ungar och medier 2017*. Stockholm: Statens medieråd.
- Sundin, O. (2018). Den pedagogiska bibliotekarien: Från källkritik till källtillit. I J. Hansson & P. Wisselgren (red.), *Bibliotekarier i teori och praktik: Utbildningsperspektiv på en unik profession* (ss. 103-123). Lund: BTJ Förlag.
- Sundin, O. (2015). Invisible Search: Information Literacy in the Swedish curriculum for compulsory schools. *Nordic Journal of Digital Literacy*, 10(4), 193-209.
- Sundin, O., & Carlsson, H. (2016). Outsourcing trust to the information infrastructure in schools: how search engines order knowledge in education practices. *Journal of Documentation*, 72(6), 990-1007.
- Sundin, O., & Francke, H. (2009). In search of credibility: Pupils' information practices in learning environments. *Information Research*, 14(4).
- Sundin, O. & Haider, J. (2019). *Invisible search and online search engines: The ubiquity of search in everyday life*. Routledge.
- Sundin, O., & Haider, J. (2018). Källkritik, självkritik och källtillit. I U. Carlsson (red.), *Medie- och informationskunnighet i den digitala tidsåldern: En demokratifråga* (ss. 59-61). Göteborg: Nordicom.
- Sundin, O. & Rivano Eckerdal, J. (2014). Inledning: Från informationskompetens till medie- och informationskunnighet. I J. Rivano Eckerdal & O. Sundin (red.), *Medie- och informationskunnighet: En forskningsantologi* (ss. 9-25). Svensk biblioteks-förening: Stockholm.
- Surowiecki, J. (2004). *The wisdom of crowds: Why the many are smarter than the few and how collective wisdom shapes business, economics, society and nations*. London: Little, Brown.
- Säljö, R. (2009). Medier och det sociala minnet: Dokumentationspraktiker och lärande från lertavlor till internet. I J. Hedman & A. Lundh (red.), *Informationskompetenser: Om lärande i informationspraktiker och informationsökning i lärandepraktiker* (ss. 13-35). Carlsson: Stockholm.
- Torstendahl, R. (2015). Källkritik, metod och vetenskap. *Historisk tidskrift*, 125(2), 2-10.
- Utbildningsdepartementet (2017-10-19). *Nationell digitaliseringsstrategi för skolväsendet*.
- Wineburg, S. & McGrew, S. (2017). *Lateral Reading: Reading Less and Learning More When Evaluating Digital Information*. Stanford History Education Group Working Paper No. 2017-A1. <https://ssrn.com/abstract=3048994> [2019-01-18]